

Анотація

Пожар В. Г. Генеза та деякі перспективи розвитку інституту представництва у кримінальному судочинстві України. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню зародження інституту представництва у кримінальному судочинстві України. Виділено сім етапів становлення цього інституту, розглянуто особливості кожного з них. Визначений сьогодиншній стан існуючої правової регламентації інституту представництва в кримінальному процесі України та зазначені деякі перспективи його розвитку.

Ключові слова: представник, інститут представництва, захист прав.

Аннотация

Пожар В. Г. Генезис и некоторые перспективы развития института представительства в уголовном судопроизводстве Украины. — Статья.

Статья посвящена исследованию зарождения института представительства в уголовном судопроизводстве Украины. Выделено семь этапов становления этого института, рассмотрены особенности каждого из них. Определено сегодняшнее состояние существующей правовой регламентации института представительства в уголовном процессе Украины и обозначены некоторые перспективы его развития.

Ключевые слова: представитель, институт представительства, защита прав.

Summary

Pozhar V. G. Genesis and some prospects of development of institute of representative office in the criminal proceeding of Ukraine. — Article.

The article is devoted research of origin of institute of representative office in criminal proceeding of Ukraine. Seven stages of becoming of this institute are selected, features are considered each of them. The today's consisting of existent legal regulation of institute of representative office is certain of criminal procedure of Ukraine and some prospects are marked him.

Keywords: institute of representation, representative, defense of rights.

УДК 343.985

В. А. Динту

ОБСТАНОВКА ЗЛОЧИНУ В СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНУ

Криміналістична характеристика є комплексною категорією, виникнення яке не було випадковим, а пов'язане, перш за все, з поглибленою розробкою методики розслідування окремих видів злочинів, а також з формуванням теоретичних основ криміналістики.

Як будь-яка вихідна для науки категорія, криміналістична характеристика являє собою абстракцію, значення якої обумовлюється закладеними в ній можливостями змістовної інтерпретації охопленого класу явищ [1, 24].

На філософському рівні криміналістичну характеристику можна трактувати як абстрактну інформаційну структуру кримінально-релевантної події певного виду, закономірно й детерміновано відображеної в реальному світі, а звідси з правових позицій — як ідеальну модель типових зв'язків і закономірно сформованих джерел доказової інформації, яка дозволяє прогнозувати оптималь-

ний шлях і найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів [2, 363].

Можна говорити про те, що «наукова спроможність криміналістичної характеристики злочинів є науковою парадигмою, адже вона акумулює, систематизує дані про типові та нетипові якісні характеристики й ознаки злочинів, а також дає змогу зробити на цій основі переконливі висновки про наявність певних кореляційних зв'язків» [1, 26].

Вперше увів у науковий обіг, наприкінці шістдесятих років, термін «криміналістична характеристика» Л. А. Сергеев, який під нею вбачав «сукупність взаємопов'язаних чинників, що характеризують особливості способів скоєння і слідів відповідних видів злочинів, об'єкта посягань, обставин, які характеризують учасників злочинів та їх злочинні зв'язки, час, місце, умови й обстановку скоєння злочинів» [3, 28].

До кінця сімдесятих років навколо поняття криміналістичної характеристики розгорнулися бурхливі дискусії. Багато вчених намагалися обґрунтувати своє розуміння структури та змісту криміналістичної характеристики злочинів як єдине правильне.

Треба відмітити, що і на сьогодні проблема сутності, змісту, значення, структури криміналістичної характеристики не знайшли однозначного вирішення.

Зупинимося на деяких дискусійних питаннях криміналістичної характеристики, котрі на даний час є найбільш злободеними.

Так, актуальною на сьогодні є проблема структури криміналістичної характеристики, оскільки вивчення внутрішнього устрою надасть змогу більш детально проаналізувати специфічний зміст самого поняття криміналістичної характеристики та з'ясувати, в чому дійсно полягає її практичне значення. Також не менш значне місце посідає питання щодо визначення місця обстановки злочину в складі її елементів, оскільки «пізнання події злочину, завжди починається з осмислення обстановки скоєння злочину, виявлення її складових частин, визначення їх функцій та ролі, а тільки потім з'ясування характеру взаємозв'язків обстановки з іншими елементами криміналістичної характеристики злочину» [4, 427].

У широкому сенсі поняття «структура» вживається в науковому і філософському ужитку як один із засобів визначення поняття форми як організаційного змісту. Структура — це будова, що включає різні елементи, сторони, грані, аспекти і взаємні зв'язки між ними. Внутрішня будова пов'язана з категоріями цілого і його частин.

Поняття «зміст структурних елементів» криміналістичної характеристики вперше ввів М. Селиванов. Вчений вказав на існування взаємозв'язків між ними і на можливість їхнього використання у методиці розслідування різних видів злочинів [5, 130].

Відомий своїми дослідженнями в галузі теорії доказів А. А. Хмиров вбачав у структурі криміналістичної характеристики такі елементи: «спосіб вчинення злочину, механізм утворення доказів, механізм слідоутворення, обстановка вчинення злочину, дані про особу і поведінку обвинуваченого і потерпілого» [6, 46].

На думку деяких авторів, до структури криміналістичної характеристики слід включати такі елементи, як «спосіб злочину; місце та обстановку; час вчинення злочину; знаряддя і засоби; предмет злочинного посягання; особу потерпілого (жертви); особу злочинця; типові сліди злочину» [7, 274].

А. Г. Філіпов схиляється до думки, що структуру криміналістичної характеристики становлять такі елементи, як предмет злочинного посягання; спосіб вчинення і приховування злочину; обставини, при яких готувалося і було скоєно злочин; особливості залишку злочинцями слідів; особистість злочинця і потерпілого [8, 41].

На основі аналізу викладених у криміналістичній літературі точок зору можна констатувати факт відсутності єдиного підходу до розуміння змісту структури криміналістичної характеристики злочину, який дає підстави для припущення, що в науці досі триває процес її творчого осмислення. Однак слід відмітити, що існують окремі елементи, які зустрічаються найчастіше і являють собою базис структури криміналістичної характеристики. Тому правильніше було б зосередити увагу на особливостях цих структурних елементів.

Серед таких елементів значне місце посідає обстановка злочину, оскільки інформація, носієм якої вона виступає, є стрижневою в криміналістичній характеристиці, тому що взаємопов'язана з даними про інші її елементи, інколи зумовлює їхній зміст, виступає як своєрідний системний початок в рамках даної характеристики.

У загальновживаному сенсі слово «обстановка» позначає щось зовнішнє по відношенню до явища, події, вчинку, що складається не з однієї обставини, а з їх сукупності і здатне впливати на відповідне явище, подію або вчинок.

На основі опрацьованої наукової літератури можна зробити висновок, що в криміналістичній науці існує два підходи до розуміння обстановки злочину.

У вузькому сенсі — це обстановка місця події (злочину), що виступає як сукупність об'єктів матеріального світу, яка відображає інформацію відносно скоєного злочину. Але слід відмітити, що такий підхід звужує можливості вивчення досліджуваного питання, оскільки приймає за вихідну величину тільки відображені в об'єктивній реальності матеріальні складові події вчинення злочину і лишає поза увагою значимі елементи, які є невід'ємною частиною структури обстановки вчинення злочину.

У широкому — обстановка злочину розглядається як більш масштабна категорія, оскільки аналізується на більш глибокому рівні і завдяки цьому, проникає в саму суть досліджуваного поняття.

Варто відзначити розподіл, запропонований В. К. Гавло, який виділяє інтегральне і диференційоване поняття обстановки вчинення злочину.

Інтегральне поняття обстановки вчинення злочину застосовується «для позначення в цілому системи умов і обставин, які локалізуються в просторі та часі» [9, 28].

Диференційоване поняття обстановки вчинення злочину розглядається як три структурно взаємопов'язаних ланки: «обстановка, що передую вчиненню злочину», «обстановка вчинення злочину» та «обстановка, що склалась після

скоєння злочину» [12, 28]. Така диференціація поняття дає змогу більш детально розглянути усі складові досліджуваного об'єкта.

Використовуючи поняття обстановки злочину в широкому розумінні, В. О. Образцов включає до складу її елементів: «територіальну, кліматичну, демографічну та інші специфіки регіону, в якому вчинено злочин, а також обстановки, що характеризують безпосереднє місце, час, умови й інші особливості зазначеної життєвої ситуації» [10, 94].

Широке розповсюдження в науковій літературі отримало визначення обстановки злочину як фрагмента навколишнього середовища. Опіраючись на таке розуміння, можна виділити поділені на дві групи елементи, які оточують злочин:

- ті, що не мають криміналістичного значення (обстановка ніяк не пов'язана із злочинном і не впливає на його властивості, нейтральні по відношенню до нього;
- ті, що мають криміналістичне значення;
- ті, що мають вплив на властивості злочину, безпосередньо виступаючи як його елемент;
- ті, що впливають опосередковано [11, с. 45].

Матеріально-фізична природа елементів обстановки злочину проявляється у вигляді місцезнаходження об'єктів, природо-кліматичних процесів, станів, тимчасових відносинах, котрі виступають як обставини та умови, які складають зовні обстановку скоєння злочину. До них належать природні об'єкти (гори, долини, атмосфера, шельф, заповідник і т.д.) та продукти людської діяльності (соціальні): споруди, житло (будинки, квартира), різного роду приміщення, явища та об'єкти у сфері споживання: побут, об'єкти проведення дозвілля та інша соціальна інфраструктура; виробничі (комплекси, об'єкти, агрегати, обладнання); процеси; явища; об'єкти виробничої та соціальної інфраструктури [12, 26].

Слід відмітити, що обстановку злочину складають не тільки матеріальні умови, так звані об'єктивні фактори, що безпосередньо або опосередковано впливають на поведінку людини до, в момент і після вчинення злочинного діяння, але і сама поведінка прямих і непрямих учасників злочину.

Так, В. І. Куликов вважає, що під обстановкою варто розуміти «обмежену просторово-часовими рамками конкретної події злочину систему матеріальних, соціально-психологічних елементів навколишнього середовища, а іноді і деяких його учасників» [13, 110]. Слід відмітити, що автор розширив розуміння внутрішнього змісту обстановки злочину, однак, на жаль, позначені ним елементи указані в загальній формі.

М. П. Яблоков відносив до обстановки вчинення злочину систему «різного роду взаємодіючих між собою до й у момент злочину об'єктів, явищ і процесів, що характеризують місце, час, матеріальні, природно-кліматичні, виробничі, побутові й інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної дії, психологічні зв'язки між ними й інші фактори об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови й інші обставини вчинення злочину» [14, 42]. Це визначення більш детально показує

внутрішню складову досліджуваної категорії та перелічує елементи, які формують ряд станів та умов обстановки злочину.

Слід погодитись з тим, що вплив непрямих учасників злочину відіграє значну роль в формуванні обстановки злочину. Так Р. С. Белкін відносив до складу обстановки вчинення злочину поведінку потерпілого [15, 139], що в подальшому було підтримано й іншими вченими-криміналістами як зовнішній, об'єктивний фактор обстановки злочину.

Е. Е. Центров виділяє активну і пасивну форму такої поведінки. Активна, така що провокує, поведінка відрізняється від пасивної тим, що потерпілий свідомо своїми діями спонукає до вчинення злочину і створює криміногенну ситуацію. При пасивній формі потерпілий недбалою, необережною поведінкою створює сприятливу обстановку для вчинення злочину [16, 31].

Також доцільним буде позначити зв'язок між обстановкою злочину та особою, яка планує вчинення злочину. Взаємодія вказаних елементів багато в чому залежить від позицій, первісного наміру і вольових якостей злочинця. Думається, що в залежності від відношення особи до злочину та супутніх, його реалізації, елементів навколишнього середовища можна виділити «пасивну» та «активну» позицію суб'єкта.

У першому випадку особа розцінює обстановку як сукупність умов, що складаються мимо його волі і на які він вплинути не може. Оскільки умови, в яких знаходиться об'єкт, що цікавить злочинця, динамічні в тій чи іншій мірі, він прагне підібрати для вчинення задуму найбільш сприятливі умови.

У другому випадку, тобто при активній позиції суб'єкта, останній не тільки враховує конкретну обстановку в динаміці сприятливих і несприятливих факторів, але і прагне на момент вчинення злочину змінити її, створити такі умови, які б не перешкождали, а, навпаки, сприяли здійсненню його злочинного задуму і приховуванню вчиненого злочину [17, 66].

Варто відзначити тісний зв'язок, який існує між обстановкою злочину, злочинцем та способом скоєння злочину. Особа, що має намір вчинити злочинне діяння, спочатку аналізує обстановку злочину, структурує очевидні на її погляд елементи, а також прогнозує можливі зміни обстановки, які імовірно супроводжуватимуть процес скоєння злочину. На основі зібраної інформації злочинець обирає спосіб скоєння злочину. Слід говорити про те, що оцінка суб'єктом злочину обстановки, в якій йому доведеться діяти, здебільшого зумовлює вибір способу злочину і, навпаки, вибраний злочинцем спосіб злочину спонукає його впливати на обстановку, видозмінюючи її і пристосовуючи в ряді випадків під себе [4, 428].

Резюмуючи вищевикладене, можна говорити про те, що обстановка злочину знаходиться в тісному кореляційному зв'язку як з особою злочинця, так із тими вольовими рішеннями, які вона приймає, а саме, в цьому випадку — вибір способу вчинення злочину.

Також певну роль у формуванні обстановки відіграє свідок, який з тих чи інших причин став очевидцем злочину. Так, М. П. Яблоков вказував на те, що «особливості поведінки співучасників, що безпосередньо не посягають на той

чи інший об'єкт, а також поведінка деяких свідків-очевидців можуть істотно вплинути на спосіб і механізм вчинення злочину» [18, 38]. Можна говорити про те, що свідок виступає структурним елементом обстановки злочину як в момент скоєння злочину, так і після його реалізації. У першому випадку він безпосередньо впливає на лінію поведінки злочинця і, як наслідок, виступає в ролі причини зміни первісного задуму реалізації діяння. У другому — виступає в ролі носія суттєвої інформації. Також слід зауважити, що свідка, як структурний елемент, можна віднести до тієї частини обстановки, яка стрімко змінюється і важко, а в деяких випадках зовсім не прогнозується.

Таким чином можна зробити висновок, що обстановка злочину — це комплексна категорія, яка включає ряд елементів, котрі впливають на можливість вчинення злочину. В наукових положеннях виділяють типові ознаки обстановки злочину для цілеспрямованого пошуку слідів і дослідження інших обставин. Слід відмітити, що обстановку злочину не можна розглядати тільки статично, оскільки вона може змінюватись, іноді дуже стрімко і безпосередньо слугувати своєрідною передумовою, яка певною мірою формує і направляє розвиток злочину, ускладнює його реалізацію або взагалі унеможливорює.

Складно собі уявити жодну систему відомостей без центрального елемента, котрий слугує своєрідним каркасом її структурних елементів. Можна говорити про те, що обстановка злочину займає саме таке місце в структурі криміналістичної характеристики, оскільки пізнання події злочину розпочинається з вивчення факторів, котрі безпосередньо або опосередковано направляли вектор поведінки злочинця та слугували своєрідним флюгером реалізації задуманого діяння, а вже потім на основі отриманої інформації аналізувати характер взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики, котрі виступають не як посереднє механічне поєднання, а як діалектична єдність.

Література

1. Литвинов О. М. Про наукову парадигму криміналістичної характеристики злочинів // Криміналістичний вісник. — 2006. — № 1. — С. 23–29.
2. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Ворфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров [та ін.]. — К. : Хрінком Інтер, 2011. — 504 с.
3. Сергєєв Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. А. Сергеев. — М., 1966.
4. Балажук А. В. К вопросу о взаимосвязи обстановки и способа преступления // Правове життя сучасної України. — 2008. — С. 426–428.
5. Селіванов Н. А. Современная криминалистика: система понятий / Н. А. Селіванов. — М., 1982. — 212 с.
6. Хмиров А. А. Криминалистическая характеристика преступления и пути доказывания по уголовному делу // Правоведение. — 1978. — № 3. — С. 44–47.
7. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель [та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2010. — 464 с.
8. Филиппов А. Г. Некоторые теоретические проблемы современной криминалистики // Вестник криминалистики. — Вып. 3 (15). — С. 38–44.
9. Гавло В. К. Обстановка преступления как структурный компонент криминалистической характеристики преступления // Совершенствование расследования преступлений. — Иркутск, 1980. — С. 49–55.

10. Образцов В. А. О криминалистической классификации преступлений // Вопросы борьбы с преступностью. — М., 1980. — Вып. 33. — С. 92–96.
11. Набиуллин В. В. Понятие обстановки совершения преступлений и ее значение при расследовании преступлений против жизни и здоровья осужденных в условиях мест лишения свободы // Актуальные вопросы уголовного процесса современной России : межвуз. сб. науч. тр. — Уфа, 2003. — 236 с.
12. Букаева И. Н. Правильная классификация элементов обстановки совершения преступления — помощь в следственной работе // Следователь. — 2005. — № 3. — С. 26–29.
13. Куликов В. И. Основы криминалистической теории организованной преступной деятельности / В. И. Куликов. — Ульяновск : Филиал МГУ, 1994. — 219 с.
14. Криминалистика / под ред. Н. П. Яблокова. — М. : Юристъ, 1999. — 268 с.
15. Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств / Р. С. Белкин. — М., 1966. — 295 с.
16. Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Е. Е. Центров. — М., 1988. — 160 с.
17. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В. В. Тищенко ; Одес. нац. юрид. акад. — О. : Фенікс, 2007. — 260 с.
18. Яблоков Н. П. Обстановка совершения преступления как элемент его криминалистической характеристики // Криминалистическая характеристика преступлений : сб. науч. тр. — М., 1984. — С. 35–39.

Анотація

Дунту В. А. Обстановка злочину в структурі криміналістичної характеристики злочину. — Стаття

У статті розглянуті актуальні питання категорії криміналістичної характеристики, її структури, через призму елементного складу. Також у статті проаналізовані наявні в науковій літературі точки зору різних учених відносно об'єкта дослідження і висловлені авторські міркування щодо певних проблемних моментів.

Ключові слова: структура криміналістичної характеристики, обстановка злочину, сліди злочину.

Аннотация

Дунту В. А. Обстановка преступления в структуре криминалистической характеристики преступления. — Статья.

В статье рассмотрены актуальные вопросы категории криминалистической характеристики, её структуры сквозь призму элементного состава. Также в статье проанализированы имеющиеся в научной литературе точки зрения различных учёных, касающиеся объекта исследования, и высказаны авторские соображения относительно определённых проблемных моментов.

Ключевые слова: структура криминалистической характеристики, обстановка преступления, следы преступления.

Summary

Dunty V. Crime situation in the structure of criminal characteristics of the crime. — Article.

In this article the current issues of criminalistic characteristics category and its structure are considered through the prism of the elemental composition. Also this article provides an analysis of points of view, available in scientific literature, of different scholars' concerning the object of research, and presents author's concerns about certain problem points.

Keywords: structure of criminal characteristic, the situation of the crime, traces of the crime.